
„UČITELSKÝ KOMPLEX“ PAVLY HORÁKOVÉ

NAD ROMÁNEM *SRDCE EVROPY*

TEREZA ROHÁČOVÁ

PAVLA HORÁKOVÁ'S "TEACHING COMPLEX". ABOUT THE NOVEL *THE HEART OF EUROPE*
The paper analyses Pavla Horáková's novel *The Heart of Europe* (2021). In 2018, Horáková published her novel *The Theory of Strangeness* and won the Magnesia Litera Award for it. Critical reviews of the novel praised especially its composition, the protagonist's intellect, the author's work with language and the multi-genre nature of the text. *The Heart of Europe*, on the other hand, received a highly contradictory reception. The aim of this paper is to critique three aspects under which *The Heart of Europe* has been promoted – the claim that it is a "novel" presenting "a remarkable dialogue between two narrative voices" and a "peculiar love story".

Keywords: Pavla Horáková; *The Heart of Europe*; Czech prose; literary criticism

Ačkoli se Pavla Horáková na české literární scéně pohybuje už delší dobu,⁽¹⁾ do povědomí literárních kritiků i širší čtenářské obce se výrazněji zapsala až v roce 2018, kdy jí vyšla samostatná románová prvotina *Teorie podivnosti*. Právě ta vyvolala řadu převážně pochvalných recenzních ohlasů, které vyzdvihovaly zejména autorčinu práci

1 Je na místě připomenout, že v letech 2010–2013 napsala detektivní trilogii pro mládež (*Tajemství Hrobaříků: bratrstvo odhaluje zločin; Hrobaříci v podzámčí; Hrobaříci a Hrobaří*), v letech 2015 a 2018 s Jiřím Kamenem připravila dvě knižní publikace sestavené z dopisů, deníků a pamětí českých vojáků z první světové války (*Přišel befehl od císaře pána; Zum Befehl, pane lajtnant aneb Poslušně hlásím, že byla jednou jedna veliká bitva*) a v roce 2018 v tvůrčí kooperaci se Zuzanou Dostálovou a Alenou Scheinostovou vydala „štafetový“ román *Johana*.

s jazykem, multižánrovost, kompozici románu či intelekt a humor vypravěčky (Barret 2019: 3; Jančík 2018; Nagy 2019 ad.) a následující rok za něj Horáková získala ocenění Magnesia Litera v kategorii Literatura za prózu. V roce 2021 se na rozdíl od autorčiny prvotiny vydanému *Srdci Evropy* dostalo značně rozporuplného přijetí. V literárních časopisech, novinách a na literárních webových platformách vyšlo dohromady jen něco málo přes deset recenzí, z nichž pouze dvě vynívají pozitivně;⁽²⁾ román se přesto umístil na děleném 3.–4. místě v anketě Lidových novin Kniha roku, společně s tematicky podobnou *Winterbergovou poslední cestou* Jaroslava Rudiše. V následujícím příspěvku se kriticky zaměřím zejména na tři aspekty, které avizovalo nakladatelství v anotaci na deskách knihy a pod nimiž bylo *Srdce Evropy* propagováno – ani jeden z nich však ve skutečnosti nenabízí.⁽³⁾ Konkrétně jde o tvrzení, že se jedná o „román“ předkládající „pozuhrhodný dialog dvou vyprávěcích hlasů“ a „svéráznou love story“.⁽⁴⁾

Vypravěčkou a protagonistkou románu je mladá učitelka dějepisu Anežka, která se v únoru roku 2020 vydává na měsíční stipendijní pobyt do Vídně pátrat po svých rodinných kořenech. Část jejích příbuzných se ve Vídni usadila na počátku 20. století, zlomek života zde strávila i její prababička Kateřina a prostřednictvím jejích pamětí Anežka sestavuje obraz tehdejší Vídně a konfrontuje jej s vlastními zážitky. První vyprávěcí linii tak tvoří Anežčiny pochůzky po vídeňských ulicích, muzeích a kavárnách, při kterých objevuje „nejrůzněj-

2 Anna Stejskalová: Příběhy mezi španělskou chřipkou a covidem (*Hospodářské noviny*, 15. 10. 2021, s. 11, příl. Víkend); David Lancz: Střední Evropa nemá hranice (*Lidové Noviny*, 23. 10. 2021, s. 17, příl. Orientace).

3 Jsem si přitom vědoma toho, že vystavět článek na kritice tvrzení uvedených v anotaci může být poněkud problematické, jelikož se nejedná o seriózní literárněkritický text, ale o reklamní nálepku. Na druhou stranu mi ale přišlo důležité upozornit na to, jak extrémně zavádějící mohou dané výroky být a do jaké míry jsou (zejména kvůli prodejnosti) i zkušeni redaktoři ochotni fabulovat. Problémem je, že teze z anotací pak obecně neovlivňují pouze čtenáře při výběru knih, ale bez hlubší reflexe je často přejímají (či se vůči nim naopak vymezuje) i řada recenzentů.

4 „Milostný dopis Vídni, hledání kořenů, zamyšlení nad českou národní povahou, pozuhrhodný dialog dvou vyprávěcích hlasů, které dělí dlouhá desetiletí, i svérázná love story: to vše a leccos jiného nabízí nový román Pavly Horákové“ (Redakce 2021: Desky knihy).

ší české stopy“ a snaží se o nich co nejdetailněji informovat čtenáře. V této linii převládá popisnost a nenápadnou fabuli zde prakticky tvoří pouze milostný trojúhelník mezi Anežkou, jejím snoubencem Radkem a novinářem Stephanem, se kterým zažívá „bláhový vídeňský flirt“ (Horáková 2021: 304). Druhou linii představují pasáže z Kateřininych memoárů, které jak zjišťujeme v závěrečné poznámce Horákové, jsou autentickým výběrem z pamětí její prababičky Kateřiny Benedíkové. Kateřina, která se narodila v roce 1898, v nich barvitě líčí události první i druhé světové války, rodinné poměry, vztahy na moravské vesnici a folklorní zvyklosti. Stěžejním tématem textu je přitom vyzdvihnutí česko-rakouské pospolitosti, společného kulturního i historického dědictví.

Již z výše zmíněného je snad alespoň částečně patrné, proč je dle mého názoru (i dle názoru většiny recenzentů) problematické *Srdce Evropy* označovat za román. Anežčinu linii tvoří převážně historiografické informace o vídeňských reáliích (v poslední třetině knihy také o Praze), které ze sebe protagonistka chrlí závratnou rychlostí.⁽⁵⁾ Každou poskytnutou informaci ihned náležitě „ozdrojuje“ – čerpá z internetu, popisků u exponátů v muzeích, pamětních desek a knih, přičemž nejcitovanější knihou je pravděpodobně titul *Češi patří k Vídni* Jiřího Kamene.⁽⁶⁾ „To řekl o Čechách rakouský spisovatel Otto Friedländer, jak jsem se dočetla v knize *Češi patří k Vídni*, kterou jsem si přibalila a po večerech si tu v ní čtu“ (Horáková 2021: 29). Podrobný seznam všech knižních i internetových zdrojů navíc pro úplnost (pravděpodobně jako potvrzení odbornosti) uvádí i sama Horáková v závěrečné poznámce autorky, a tak zjišťujeme, že informace čerpal například např. z Čapkových *Hovorů s TGM*, Tigridova *Kapesního průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu* či z Putnovy *České katolické lite-*

5 „Učitelka dohledává místa spjatá s Kateřinou a vůbec s českým živlem ve Vídni a na desítkách a desítkách stran ze sebe s pedagogickou úmorností souká výčty reálií – až si říkáte, zda docela zkušená Horáková tohle myslí vážně“ (Chuchma 2022: 62).

6 Jak jsem již uvedla, Jiří Kamen s Pavlou Horákovou spolupracoval na dvou publikacích, proto příliš nepřekvapí, že hrdinka Horákové jako hlavní zdroj poznání využívá právě jeho knihu.

ratury. Několikastránkové výčty sledující osudy nespočtu vídeňských Čechů, byť jsou samy o sobě zajímavé, se v tomto podání brzy stávají ubíjejícími, jsou téměř k neučení, a navíc nezapamatovatelné; nic na tom nemění ani alibismus vypravěčky, která v textu několikrát upomíná, že jakožto nadšená učitelka dějepisu „[k]aždého posluchače brzo znudí“ (ibid.: 14). Ustavičné vztahování k rodinné historii navíc kolikrát působí velmi uměle, vypravěčka nakonec spatřuje podobnosti i v nepatrných detailech; poněkud oprávněnější spřízněnost pak předkládá např. v příběhu kavárníka Otta Pollaka. „Otto Pollak se narodil v Kyjově v roce 1894. O čtyři roky dříve a třicet kilometrů západněji než Kateřina a ve stejném roce jako její budoucí manžel Josef. [...] Tohle všechno se dozvídám na aktuální výstavě v Židovském muzeu v centru Vídně“ (ibid.: 180). Následuje výčet informací o Pollakově studiu, o narukování v Brně, o jeho zranění na frontě, přesídlení do Vídně, o založení kavárny, o manželství a rozvodu, o rodinných osudech za druhé světové války – vše je samozřejmě náležitě datováno – a nakonec, o několik stran dále, vypravěčka pro jistotu ještě jednou glosuje, že ji příběh rodiny Pollakových zaujal mimo jiné kvůli podobnostem. Kateřinin budoucí manžel Josef byl stejně starý jako Otto Pollak, narodil se ve stejném kraji, též rukoval v Brně, na frontě byl zraněn a po válce si otevřel vlastní podnik. Zmiňované události spjaté s vlastí i Vídní jsou navíc do textu kolikrát vkládány bez jakékoli návaznosti, jako pouhé doklady o vypravěččině lásce k historii – nemají tedy žádnou hlubší výpovědní hodnotu a v téměř čtyřsetstránkovém textu brzy začínají působit značně schematicky. „Je sedmého března, svátek má Tomáš a před sto sedmdesáti lety se v tento den v Hodoníně narodil Tomáš Masaryk, Moravský Slovák jako Kateřina. Syn pologramotného otce, ona dcera negramotné matky. A taky má dnes přijet Radek“ (ibid.: 293).

Skrze Anežčinu vyprávěcí linii bylo autorčiným záměrem pravděpodobně vytvořit působivou mozaiku zachycující propojenost historie dvou středoevropských národů, a to prostřednictvím podobného experimentálního postupu, který představil Florian Illies v románu

1913: *Léto jednoho století* (2012; česky 2013). Oproti Illiesovi se jí však nedaří přesvědčivě zachytit atmosféru doby, mezi jednotlivými příběhy nevytváří tak působivé paralely, které by byly vtipné či ironické a které by do suchopárného textu vnášely dynamiku a napětí. Kateřinina linie vyprávění poté představuje výběr z autentického rodinného dokumentu. Kniha je tedy autorská pouze z části, jelikož polovinu „napsala“ autorčina prababička; Horáková navíc ani neuvádí, jestli Kateřininy pasáže nějakým způsobem upravovala. K problematičnosti předem proklamované románové formy přispívá i to, že je beletrizace v celém textu minimální – jak jsem již uvedla, slabou dějovou linku vytváří milostný trojúhelník v Anežčině části vyprávění, větší míru beletrizace možná paradoxně představují citace z Kateřininych memoárů. Ona přemrštěná popisnost, až učebnicovost ve spojení s výše zmíněným mě utvrzuje v tom, že by *Srdce Evropy* bylo vhodnější označovat za text publicistický, popř. za esejistický, reportážní román nebo kvazi-román.

Obdobně problematické je tvrzení, že „román“ nabízí „pozoruhodný dialog dvou vyprávěcích hlasů“ (Redakce 2021: Desky knihy). Prolínání Anežčiných a Kateřininych osudů se má pravděpodobně zrcadlit, jak již upozorňoval Petr A. Bílek, a to tím způsobem, „aby vynikly jak shody, třeba v tématu údělu a společenské role žen, tak i rozdíly – doby, životního stylu i hodnot“ (Bílek 2021). Vystavět kompozici textu na vztahování současnosti, především současných hodnot a přesvědčení mladých lidí, jež v textu reprezentuje Anežka, k minulosti skrze Kateřininy memoáry rozhodně není špatný nápad. Provedení je ovšem značně problematické, jelikož se Horákové nepodařilo „jednotlivé roviny organicky propojit“ (Jančík 2022). Úryvky z Kateřininych pamětí jsou uváděny výběrově tak, aby se hodily k dokreslení Anežčina příběhu – ta na ně reaguje většinou s naprosto naivním údivem z toho, kolik toho má se svou prababičkou společného, až nakonec zjišťuje, že vlastně „tak trochu žije její život“ (Horáková 2021: 382). Na řadě míst tak podobnost mezi osudy obou žen vyznívá dost křečovitě tím, kolik paralel mezi nimi se

do textu autorka snaží dostat. Obě hrdinky jsou nejmladšími dětmi v rodině, zažívají křivdu ze strany rodičů, obě mají ambici stát se učitelkou (povede se to jen Anežce), obě mají zálibu ve folklorních tradicích, obě zažívají světovou pandemii atd. Nejsem tedy přesvědčená ani o předjímané dialogičnosti obou vyprávěcích vrstev – určitá emancipační, dialogická rovina, která by skrz jejich propojení mohla vzniknout, je po celou dobu upozadována Anežčinými pedagogickými výčty faktů.

Srdce Evropy čtenáři nenabízí ani slibovanou „svéráznou love story“, pouze neoriginální, chatrně vystavěný milostný trojúhelník jakoby vypůjčený z červené knihovny. Anežka se (stejně jako kdysi Kateřina) chystá uzavřít „sňatek z rozumu“ s inženýrem Radkem, se kterým toho sice nemá moc společného, za roky soužití si na sebe však zvykli a „vzájemně si vyhovují“. „Kdysi jsem zaslechla, jak [Radek – pozn. TR] kamarádovi říká: ‚Anežka mi vyhovuje.‘ Asi bych se měla cítit uraženě, že svůj vztah ke mně pojmenoval takhle pragmaticky, ale vnímala jsem to jako kompliment. [...] Kdybych měla upřímně popsat svůj vztah k němu, asi bych sáhla po podobných slovech“ (ibid.: 34). Naopak se Stephanem, vídeňským novinářem, s nímž na svém stipendijním pobytu tráví nemálo času, je pojí stejné zájmy i potřeba sdílet vědomosti a poznatky, proto není příliš překvapivé, že se do sebe zamilují. Oba vztahy vypravěčka opět komentuje pouze prostřednictvím jednoduchých konstatování bez větší psychologizace či citového zaujetí a tyto pasáže se tak, stejně jako ty encyklopedické popisující vídeňské a pražské reálie, stávají značně nezáživými. Neprospívají jim ani neumě napsané milostné scény, jež jsou možná do jisté míry součástí vyprávěcí strategie, která má korespondovat s Anežčinou naivitou – ačkoli je vypravěčka prezentována jako mladá, vzdělaná, inteligentní žena, musí být i lehce naivní, aby se ve Vídni měla pořád čemu divit a mohla čtenáři předávat nově objevené informace (srov. Peňás 2022). Právě kvůli onomu neumětelství však brzy začíná naivně a úsměvně působit celé milostné vyprávění, nejvíce poté sexuální scéna se Stephanem.

Oba jsme byli navenek ztuhlí, ale uvnitř se bortily stěny. To, co následovalo pak, jsem nikdy předtím nezažila. Ne že bych měla tolik zkušeností, abych mohla sestavovat žebříčky, Radek byl v podstatě můj první a jediný kluk, a za ta léta, co jsme spolu, jsme si vyvinuli několik jednoduchých sestav, spíše mechanických, kdy s minimálním úsilím dosáhneme maximálních výsledků. Radek je sportovně založený, já jsem trochu pohodlná a spíše stydlivá, takže ani jeden z nás do rutiny nevnaší hravost nebo nápady. Radek se rád fyzicky unaví, já mám ráda lidské teplo. Ale co bylo sakra tohle? A proč jsem to dovolila? Totiž vyprovokovala? Jak je možné, že se chovám jako utržená ze řetězu? (Horáková 2021: 151).

Samozřejmě by se dalo mluvit i o dalších problematických místech textu, jako je např. do očí bijící práce s leitmotivem srdce,⁽⁷⁾ popkulturními odkazy⁽⁸⁾ či prvoplánovostí řady vět.⁽⁹⁾ Otázku, kterou si v závěru svého příspěvku pokládám, ale je, jestli próza Horákové i přes výše zmíněná negativa současnou literaturu přece jen nějakým způsobem obohacuje, popř. čím z ní (v pozitivním slova smyslu) vybočuje. Historicko-kulturní esej o střední Evropě, češství a česko-rakouských osudech přináší informace, které jsou sice samy o sobě pozoruhodné, jako celek však nefungují, jelikož svou četností textu ubírají na dynamice. Osobně jsem byla značně kritická už k *Teorii podivnosti*, dokázala jsem ale ocenit satirické a ironické glosy protagonistky, nezvykle otevřený popis tělesnosti či poměrně solidní práci s jazykem (viz Roháčová 2021: 73–83). Stejně jako Marku Vajchrovi

7 „Z výšky totiž Kozojídky opravdu připomínají lidské srdce, rozdělené na síně a komory. To srdce je rozpůleno vedví na pravou a levou stranu, orientováno tak, jak je umístěno v lidském těle“ (Horáková 2021: 328).

8 „Možná si všechny své sourozence za pár let pozvu do Pošty pro tebe“ (ibid. 2021: 20); „Na ulici vyhrává na kytaru nějaký vídeňský James Blunt, procítěně zpívá, lidé spěchají nahoru a dolů...“ (ibid.: 150).

9 „V neděli si chtěl Radek zajít do Palladia koupit ještě nějakou nezbytnost kvůli cestě a pak na sushi, jako kdekdo, kdo přijede do Prahy na návštěvu z venkova, a já jsem nebyla proti“ (ibid.: 297).

či Josefu Chuchmovi mi ale téměř nekritické vyzdvižení románu „na piedestal nevšední umělecké prózy“ (Vajchr 2019: 199) připadalo značně nadsazené. Právě autorské nedostatky, na které jsem upozorňovala, se obdobně vyskytují i v *Srdci Evropy*: text nenabízí nosný syžet ani rozpracovanější fabuli, umělecký či existenciální přesah. Vypravěčka prakticky využívá stejný postup jako Ada v *Teorii podivnosti*, kdy se v zajetí jakéhosi učitelského komplexu skrze pseudo-esejistické pasáže podobné citátům z Wikipedie snaží čtenáře přesvědčit o své vzdělanosti – tentokrát ovšem zcela bez úspěchu. Záhadou pro mě po všem uvedeném zůstává, jak je možné, že tak zkušený odpovědný redaktor, jako je Petr Onufer, do textu výrazněji nezasáhl a že se i přes výrazně negativně kritické přijetí *Srdce Evropy* umístilo na tak vysokém místě v anketě *Lidových novin*.

Mgr. Tereza Roháčová

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Křížkovského 10

771 80 Olomouc

tereza.rohacova01@upol.cz

Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR
udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2022_038).

PRAMENY

HORÁKOVÁ, Pavla

2021 *Srdce Evropy* (Praha: Argo)

LITERATURA

BARRETT, Steve

2019 „Fraktální Bůh Pavly Horákové“; *Tvar* 30, č. 11, s. 3

BÍLEK, Petr A.

2021 „Jako kurz sebevylepšení. V románu Pavly Horákové vypravěčka pátrá po ženě ze Slovácka“; *aktualne.cz*, <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/jako-kurz-sebevylepseni-pavla-horakova-srdce-evropy-recenze/r~8e7f55d63bbf11ec8a900cc47ab5f122/> [přístup 30. 5. 2022]

CHUCHMA, Josef

2022 „Provoz v hlavním proudu“; *Respekt* 32, č. 50, s. 62

JANČÍK, Marek

2018 „Náš podivný vesmír“; *iLiteratura.cz*, <http://www.iliteratura.cz/Clanek/40877/horakova-pavla-teorie-podivnosti> [přístup 28. 5. 2022]

2022 „Minirébus rozumu a srdce“; *iLiteratura.cz*, <https://www.iliteratura.cz/Clanek/45191/horakova-pavla-srdce-evropy> [přístup 30. 5. 2022]

NAGY, Ladislav

2019 „Jak popsát, co nepopsali vědci? Román Pavly Horákové nadchne jazykem i postřehy“; *aktualne.cz*, <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/pavla-horakovateorie-podivnosti-argo-kniha-recenze/> [přístup 28. 5. 2022]

PEŇÁS, Jiří

2022 „Telecí řízek ve vídeňském osudu“; *Týdeník Echo*, č. 19, s. 42

REDAKCE

2021 *Desky knihy*; in Pavla Horáková, *Srdce Evropy* (Praha: Argo)

ROHÁČOVÁ, Tereza

2021 „Pavla Horáková: Teorie podivnosti“; in idem, *Debutující prozaičky: příslib české literatury?* (Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého), s. 73–83

VAJCHR, Marek

2019 „Sladké anestetikum“; *Revolver Revue* 34, č. 116, s. 197–199